

УДК 811.163.2'28(477.7)

Светлана Георгиева,

доктор, доцент в катедра по българска филология
Одески национален университет "И. И. Мечников",
Французки булевард, 24/26, гр. Одеса, 65058, Украйна,
тел.: +380487252488,
sgeorgijevamitel@gmail.com

КАЛЕНДАРНАТА ОБРЕДНО-ПРАЗНИЧНА ЛЕКСИКА НА БЕСАРАБСКИЯ БЪЛГАРИН: ФОРМАЛНА СТРУКТУРА И ГЕНЕЗИС НА ХРОНОНИМИТЕ

В тази статия е направен опит да се проучи таксономическата група *хрононимите* от страна на формалната им структура и генезиса. Хрононимите съединяват в себе си свойствата на ономастичната и апелативната лексика: като правило, това не е условно „име“, но наименование, тясно свързано с денотата и десигната. Темата получава комплексно езиково-културно интерпретиране от гледището на съвременната научна мисъл за сложния феномен *език – култура*.

Ключови думи: етнолингвистика, бесарабски българи в Украйна, българска обредно-празнична лексика, хрононим.

Обичаите и обредите като част от културата представляват сложни и многообразни явления в общественото развитие на всеки народ. Изучаването на календарно-обредната система на българите има важно значение за българската етнолингвистика. Календарните празници като фактор, съдействащ за запазването на етнокултурната идентичност на българите от южните части на Украйна са още слабо проучени, а те са един богат извор за разкриване на българската народна култура, за промените, които тя търпи в обкръжението на други култури. Теренните материали, събрани от съвременните изследователи, частично са въведени в научния обо-

рот. Народната терминология е израз на националната специфика на културите и в този смисъл изучаването ѝ е перспективно в рамките на формиращите се тенденции за европейско мислене от началото на XXI в.

Изследването на народните термини е възможно както от езиковедска, така и от културологична гледна точка. Възможно е също така изучаването на народните термини през призмата на двете гледни точки едновременно, като термините се разглеждат като част от сембиозиса на определени обреди и вярвания на даден народ, свързани с други елементи на културата – акционални, предметни, персонажни, локални, времеви и други възможни кодове, но всички с еднаква степен обединени от културната семантика.

В българската езиковедска наука се появиха разработки посветени на календарните и семейните обреди и обичаи на българите, в които са събрани и систематизирани голям масив от диалектни названия [12].

Чрез изработването на отделни тематични речници на народната терминология върху материал от българската езикова територия, съставлящите ги думи – народни термини, се групират според близостта на значенията си и според сходството на реалиите, които те обозначават. Обемна и точна дефиниция на сложния феномен на традиционната култура даде С. Н. Толстая: „Народният календар това е исторически оформила се система на членение, брой и регламент годишно време, организираща обредния цикъл (календарни обреди), стопанска и битова практика, до голяма степен също и вярвания, и битуване на фолклора” [цит. по 4, с. 7].

Етнолингвистиката не е нов дял в езикознанието, но днес, както никога досега, езиковедите проявяват особен интерес към нея. Трудно е да се каже точно на какво се дължи този факт – може би това е своеобразен отговор на предизвикателството на етнологите, които все по-често се опитват да обяснят етнологичните проблеми чрез езика или просто тя увелича с интересните си теми, с широкия диапазон на своя обхват, който излиза извън рамките на езикознанието. Най-вероятно обаче явлението е предизвикано от назрялата необходимост

проблемите в хуманитарните науки да се разглеждат комплексно, от различни гледни точки, с надеждата че енциклопедичното изследване ще даде по-точни отговори на възникналите въпроси. Най-ярка изява на етнолингвистиката са етнолингвистичните речници. В тях обаче се включват сравнително малко материали от българските диаспори. Разбира се, причините за това са обективни. Но същевременно макар и малко като количество, изследванията върху диалектите и културата на българите в Украйна дават възможност да се открият интересни особености [5–6; 11]. Тези материали разкриват не само общото в културата на българите от диаспорите с тези от митрополията, но и кои елементи от традицията са най-устойчиви. От друга страна вариантите, които понякога съществуват дори в едно село показват не само това, че селото е формирано от преселници от различни краища на България, но и взаимодействието между тях. Проучванията доказват също, че влиянието върху културата е първично, а върху езика – вторично, т.е. езиковата интерференция в областта на културните заемки обикновено е резултат от влияние върху културата на даден народ.

Целта на това проучване е да се направи обща представа на обредно-празничната календарна лексика на бесарабския българин като част от българската културна антропология, съхранена в българските бесарабски диалекти. Поставям си за *задача* да систематизирам диалектния лексикален материал, ексцерпиран от поредицата „Българските говори в Украйна“ [1–3; 7; 9–10] и теренните си записи. Въз основа на извършеното вече проучване на народния календар на бесарабския българин, в което е представено езиково-културното интерпретиране във вид на кратки етнолингвистични статии [8], ще анализирам формалната структура и генезиса на хрононимите.

Чрез изработването на отделни тематични речници на народната терминология върху материал от българската езикова територия, съставлящите ги думи – народни термини, се групират според близостта на значенията си и според сходството на реалиите, които те обозначават. Бесарабският българин търси опора в българските си корени, за да осмисли своята идентичност в привидния хаос на

съвременния глобален свят. Календарните термини като факти за номиниране на елементи от реалността представляват интерес главно във връзка с това, че експлицират едната от страните на народната картина на света, отразяваща представата за времето, пространството и взаимоотношението на човека с тях.

В състава на структурата на календарната обредна лексика влиза таксономическата група хрононими – названия на празници, дни, периоди и празнични комплекси. Те са лексикална категория, служеща за наименоване, индивидуализация и идентификация на времевия отрязък с различна дължина. Хрононимите съединяват в себе си свойствата на ономастичната и апелативната лексика: като правило, това не е условно “име”, но наименование, тясно свързано с денотата и десигната [4, с. 455].

Народният календар на бесарабския българин е свързан с православния църковен календар, затова в тази група се среща голям брой християнска лексика. В имената на празниците най-често се срещат антропоними на различни християнски светци: *Андр'ейевд'ен* (Кам, Куб, Кул, Ор, Чш) (в скоби са посочени имената на селата, в които се употребява наименованието на съответния празник. Съкращенията на имената на селата са разгърнати в края на статиите), *Андр'ейуфд'ен* (З), *Андрей Перевузванийя* (Чш); *Аранг'ел* (Кир), *Арханг'ел* (А), *Рангелуфден* (Чш); *Атанасуфд'ен* (Г); *Богородица* (Кир), *Богуродица* (А), *Гул'ама Богородица* (З, Куб, Кул,), *Богуродица = Гол'ема Богородица* (Т), *Гул'ама Бугуродица* (Чш); *Варвара* (З, Г, Кам, Кул) *Варваринден* (Куб), *Света Варвара* (Чш); *Вартоломей* (Г); *Васил'евд'ен* (Кам), *Васильовд'ен* (Куб, Ор), *Васил'уфд'ен* (З), *Васил'ухд'ен* (Вч), *Васил'ууд'ен* (Р), *Василуфд'ен* (Куб), *Свети Васили* (Васил) (Чш); *Власуфд'ен* (Г, Чш), *Власуфд'ен* (З), *Влас* (Вч), *Свети Власи* (Чш); *Г'ерг'евд'ен* (Вч, Куб, Чш), *Г'ергьовд'ен* (А, Г, Кам, Дл, З, Чш), *Г'ергьохд'ен* (А), *Г'ергьоууд'ен'* (Кр), *Гьоргуфд'ен* (Кул), *Гьоргууд'ен* (Р), *Герг'офден* (Кир), *Свети Герги* (Чш); *Герман Свети* (Г); *Димитрофд'ен* (А), *Димитруфд'ен* (З, Дл), *Димитруфд'ен* (Кул, Чш), *Дмитровд'ен* (Г, Куб, Кир), *Дмитрууд'ен* (Р); *Ивановд'ен* (Кам, Дл, Куб, Кул), *Ивануфд'ен* (Г, Чш), *Ивануфд'ен* (З); *Игнажд'ан*

(З), *Игнажд'ен* (Вч, Кам, Дл, Куб, Кул, Ор, Чш), *Игнатувден* (Чш); *Илинд'ан* // *Или'уфд'ен* (З), *Илинд'ен* (Г, Р, Дл, Куб, Кир), *Свети Илие* (Чш); *Лазаровд'ен* (Кам), *Лазар'евд'ен* (Куб), *Лазарувд'ен* = *Лазар'ца* (З), *Лазарца* (Г, Дл); *Малка Богород'ица* (З, Кр), *Малка Бугуродица* (Г, Чш), *Мъничката Бугуродица* (Кр); *Никулд'ен* (Г, Куб, Кул), *Никул* (Куб), *Н'икулд'ан* = *З'имн'и Н'икулд'ан* (З), *Никулд'ен* (Кам), *Зимен Никулай* = *Свети Никола* (Чш); *Никулайка* = *Летан Никулай* (Вч), *Свети Никола л'ет'ан* (З), *Л'ат'ен Никулд'ен* (Куб); *Петровд'ен* (Кам, Р, Дл, Куб, Кул, Чш), *Петрофд'ен* (А, Кир), *П'итрофд'ан* (З), *Петровден* (Кам, Р, Дл, Куб, Кул), *Путрууд'ен'* (Кр), *Свети Петър* (Чш); *Сава* (З, Г, Куб, Кул), *Свети Сава* (Чш); *Света Ана* (*Хана*) (Чш); *Симонден*, *Свети Симон* (Чш); *Софинд'ен* (Кул), *Суфинд'ен* (Р, Дл, Г), *Суфинд'ан* (Куб); *Степановден* (Кул), *Ст'ипануфд'ен* (З), *Свети Стипан* (Чш); *Танасофд'ен* (Кир), *Танасуфд'ен* (З); *Тодоровд'ен* (Г, Кам, Куб, Кир), *Тодаруфд'ен* (З), *Тодоруфд'ен* (А); *Трифанофд'ен* (Кир), *Трифонуфд'ен* (А), *Трифунувд'ен* (Г), *Трифун Заризан* (З, Кам), *Трифонуид'ен* (Вч), *Трифанзар'езан* (Р), *Триун Зарезан* = *Трион* (Куб), *Трифон* (Г), *Пръф* (Прост, Свети) *Трифун* (Чш); *Харлампувден*, *Харламбувден*, *Свети Харлампи* (Чш). Сред тези названия се срещат прости и сложни форми, словосъчетания основно състоящи от две думи. Сложните форми се образуват от опорна дума с темпорално значение, обозначаващо част от денонощието и определяща дума, собствено „името“ на деня, което го отличава от другите подобни (*Андр'ейевд'ен*, *Трифонуфд'ен*).

В много случаи хрононимите са резултат на трансонимизация, т.е. преход на антропонимите (имената на светците) в клас хрононими: *Андрей Первувзванийа* (Чш), *Аранг'ел* (Кир), *Арханг'ел* (А), *Богородица* (Кир), *Богуродица* (А), *Варвара* (З, Г, Кам, Кул), *Света Варвара* (Чш), *Вартоломей* (Г), *Свети Васили* (Васил) (Чш), *Влас* (Вч), *Свети Власи* (Чш), *Свети Герги* (Чш), *Герман Свети* (Г), *Свети Илие* (Чш), *Никул* (Куб), *Свети Никола* (Чш), *Никулайка* (Вч), *Свети Петър* (Чш), *Сава* (З, Г, Куб, Кул), *Свети Сава* (Чш), *Света Ана* (*Хана*) (Чш), *Свети Симон* (Чш), *Свети Стипан* (Чш), *Трион* (Куб), *Трифон* (Г), *Пръф* (Прост, Свети) *Трифун* (Чш), *Свети Харлампи* (Чш) и др.

Заедно с тези названия се срещат и хрононими: *Благувец, Благущене, Възнесение Господне, Преображение, Разпети петък* и др. Посочените названия функционират едновременно с народни названия от типа на *Бабинден, Връбница, Връбна неделя, Вълчи празници, Коледа, Миши празници* и др. Названията на хрононимите обикновено са свързани с основното обредно действие на определен празник: *Водокръст, Водокръци, Заговезни, Трифон Зарезан*.

Обредните лица (изпълнителите на обредни действия) също могат да дадат име на самия обред: додола, пеперуда. Същото се отнася и за лицата, на които е посветен празникът: *Бабинден, Задушница, Тодорова задушница*. Наименования от типа *Вълчи празници (З), Вълци празници (Куб), Вълчи дни (Чш), Змийски ден, Миши празници* са свързани с определени животни и превантивните (предпазващи) действия срещу тях. Като източник на номинацията могат да служат и митологични персонажи: *Баба Марта* (във всички бесарабски български села) в значение персонификация на обновяващото начало, т. е. на пролетта: П'еро: *марта сичкити си дар'а:т мартинки и са пуздравл'а:т, чи доди Баба Марта. Рану сабахл'ан са изнасят синкити др'ехи и са прув'етръо:т (З); Русалска нид'ел'а (З), Русал'ска нид'ел'а (А), Русарска нид'ел'а (Г, Кир), Русалска н'ед'ел'а = Русали (Дл)* *Според народните вярвания през Русалската неделя на земята идват *русали (З), русари (А, Г, Кир)* – персонифицирани нечисти, вредоносни сили, представяни като свръхестествени същества, чийто пол не е определен. По своята структура календарните термини могат да бъдат разделени на непроизводни (*Коледа, Марта, Сурва*), сложни (*Бабинден, Благувещине, Великден, Игнажден* и др), словосъчетания (*Вълчи празници, вардене квас, Глух петък, Гръдни четвъртък Луда сряда, Миши празници, Русалска неделя, Сирни заговезни*).

При представяне на народните термини на календарната обредност не се приема съществуването на полисемия. В случая като *пеперуда* 'обред за предизвикване на дъжд' и *пеперуда* 'главно действащо лице в обряда „Пеперуда“, *Герман* 'обред за предизвикване на дъжд' и *Герман* 'антропоморфна мъжка глинена кукла в обред за предизвикване на дъжд', *боенец* 'пролетен момински обичай с женитбен характер', *боенец* 'главно действащо лице в обичая боенец' и *боенец*

‘хоро, което се играе по време на лазаруването’, *курбан* ‘жертвоприношение’ и *курбан* ‘ястие от жертвено животно’ става въпрос за отделни думи – народни термини.

Интерес представляват празници като *Макав’ей*, *Стипануфд’ен*, *Св. Никола л’ет’ан*, които, под влияние на руснаци и украинци сред бесарабските българи са много популярни, а в България не се спазват. Представеният материал сам по себе си илюстрира проблемите. Основната ни цел тук бе да повдигнем въпросите, които трябва да се решават успоредно със събирането на материала. Чрез изнесения материал искахме да покажем, че в българските села в Украйна се откриват доста моменти, които показват, че етнографските и лингвистични материали от диаспората допълват не само част от празнините в историята на българската култура, но представата за нас самите; дават ни възможност да се опознаем по-добре, което от своя страна доказва необходимостта от по-бързото събиране на тези живи старини, които по различни причини са подложени на забравя и дори на пълно изчезване.

Приложение. Списък на селата и съкратеното им название (в курсив е дадено старото название на селото)

Виноградовка (*Чумлекьой*) – **Вч** – Одеска област, Тарутински р-н
Главани – **Г** – Одеска област, Арцизки р-н

Городне (*Чийишия*) – **Чш** – Одеска област, Болградски р-н

Делжилери – **Дл** – Одеска област, Татарбунарски р-н

Евгеновка (*Арса*) – **Е** – Одеска област, Тарутински р-н

Заря (*Камчик*) – **З** – Одеска област, Саратски р-н

Каменка (*Ташбунар*) – **Кам** – Одеска област, Измаилски р-н

Кирнички (*Фънтъна-Дзинилор*) – **Кир** – Одеска област, Измаилски р-н

Криничне (*Чушмелий*) – **Кр** – Одеска област, Измаилски р-н

Кулевча – **Кул** – Одеска област, Саратски р-н

Ореховка (*Пандаклия*) – **Ор** – Одеска област, Болградски р-н

Ровное (*Купоран*) – **Р** – Одеска област, Тарутински р-н

Кубей – **Куб** – Одеска област, Болградски р-н

Терновка – **Т** – Николаевска област

Цитирана литература

1. Барболова З., Колесник В. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия / З. Барболова, В. Колесник. – Одеса : Астропринт, 1998.
2. Барболова З. Българският говор в с. Червоноармейское (Кубей), Бесарабия / З. Барболова. – Одеса : Астропринт, 1999.
3. Барболова З. Българският говор в николаевската Терновка (Украйна) / З. Барболова. – Одеса : Симекс-принт, 2013.
4. Валенцова М. Народный календарь чехов и словаков. Этнолингвистический аспект / М. Валенцова. – М. : „Индрик“, 2016.
5. Георгиева С. Българските народни празници в с. Заря (материали към етнолингвистичния речник на българите в Украйна / С. Георгиева // Одеська болгаристика. Вип. I. Одеса : ОНУ „И. Мечников“, С. 93–101.
6. Георгиева С. Обичаят „коледуване” и обредният текст „коледарска благословия” в село Заря, Одеска област / С. Георгиева // Българска Бесарабия: Проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова. – Болград, 2005. – Вип. III. – С. 39–42.
7. Георгиева С. Българският преселнически говор в село Заря (Камчик), Украйна. Идиолекти. Речник / С. Георгиева. – Одеса : Астропринт, 2015.
8. Георгиева С. Народният календар на бесарабския българин: езиково-културно интерпретиране. Речник / С. Георгиева // Проглас. Диаспори – езици, литератури, култури. Издание на филологическия факултет при Великотърновския университет "Св. Св. Кирил и Методий". – Кн. 1, 2017 (XXVI). – С. 56–69.
9. Колесник В. Евгеновка /Арса/. Ономастика. Говор. Словарь / В. Колесник. – Одесса : Гермес, 2001.
10. Колесник В. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник. – Одесса : Друк, 2008.
11. Колесник В. Георгиева С. Болгарські говірки Півдня України. Хрестоматія. Тексти / В. Колесник. – Ізмаїл : „ІРБІС”, 2016.
12. Легурска П. Китанова М. Тематичен речник на термините на народния календар / П. Легурска, М. Китанова. – София : Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 2008.

References

1. Barbolova Z., Kolesnik V. Govort na blgarite v s. Kirnichki, Besarabija / Z. Barbolova, V. Kolesnik. – Odesa : Astroprint, 1998.
2. Barbolova Z. Blgarskijat govor v s. Chervonoarmejskoe (*Kubej*), Besarabija / Z. Barbolova. – Odesa : Astroprint, 1999.
3. Barbolova Z. Blgarskijat govor v nikolaevskata Ternovka (Ukrajna) / Z. Barbolova. – Odesa : Simeks-print, 2013.
4. Valencova M. Narodnyj kalendar' chehovislovakov. Jetnolingvisticeskij aspekt / M. Valencova. – M. : „Indrik“, 2016.
5. Georgieva S. Blgarskite narodni praznici v s. Zarja (materiali km etnolingvisticchnija rechnik na blgarite v Ukrajna / S. Georgieva // Odes'ka bolgaristika. Vip. I. Odesa : ONU „I. Mechnikov“, C. 93–101.
6. Georgieva S. Obichajat „koleduvane“ i obrednijat tekst „koledarska blagoslovija“ v selo Zarja, Odeska oblast / S. Georgieva // Blgarska Besarabija: Problemi na ezik i literatura, istorija i izkustvo na blgarite v Ukrajna i Moldova. – Bolgrad, 2005. – Vip. III. – C. 39–42.
7. Georgieva S. Blgarskijat preselnicheski govor v selo Zarja (Kamchik), Ukrajna. Idiolekti. Rechnik / S. Georgieva. – Odesa : Astroprint, 2015.
8. Georgieva S. Narodnijat kalendar na besarabskija blgarin: ezikovo-kulturno interpretirane. Rechnik / S. Georgieva // Proglas. Diaspori – ezici, literaturi, kulturi. Izdanie na filologiceskija fakultet pri Velikot#rnovskija universitet „Sv. Sv. Kiril i Metodij“. – Kn. 1, 2017 (XXVI). – S. 56–69.
9. Kolesnik V. Evgenovka / Arsa/. Onomastika. Govor. Slovar' / V. Kolesnik. – Odessa : Germes, 2001.
10. Kolesnik V. Govort na blgarite v s. Krinichne (Chushmelij), Besarabija. Rechnik. – Odessa : Druk, 2008.
11. Kolesnik V. Georgieva S. Bolgars'ki govirki Pivdnja Ukraïni. Hres-tomatija. Teksti / V. Kolesnik. – Izmail : „IRBIS“, 2016.
12. Legurska P. Kitanova M. Tematichen rechnik na terminite na narodni-ja kalendar / P. Legurska, M. Kitanova. – Sofija : Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2008.

С. І. Георгієва

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВО-СВЯТКОВА ЛЕКСИКА БЕССАРАБСЬКИХ БОЛГАР: ФОРМАЛЬНА СТРУКТУРА І ГЕНЕЗА ХРОНОНІМІВ

У статті здійснено спробу дослідити формальну структуру та генезу таксономічної групи хрононімів. Хрононіми поєднують ознаки онімної та апеллятивної лексики: як правило, це не умовна назва, а назва, пов'язана з позначенням дизайну. Суб'єкт отримує складну лінгвістичну та культурну інтерпретацію з погляду сучасної лінгвістичної думки стосовно феномена *мова – культура*.

Ключові слова: етнолінгвістика, болгарська діаспора в Україні, лексика болгарських свят та обрядів, хрононім.

С. И. Георгиева

КАЛЕНДАРНАЯ ОБРЯДОВО-ПРАЗДНИЧНАЯ ЛЕКСИКА БЕССАРАБСКИХ БОЛГАР: ФОРМАЛЬНАЯ СТРУКТУРА И ГЕНЕЗИС ХРОНОНИМОВ

В статье предпринята попытка исследовать формальную структуру и генезис таксономической группы хрононимов. Хрононимы сочетают свойства ономастического и апелляционного словаря: как правило, это не условное „имя”, а имя, тесно связанное с обозначением и дизайном. Субъект получает сложную лингвистическую и культурную интерпретацию с точки зрения современной научной мысли по отношению к феномену *язык – культура*.

Ключевые слова: этнолингвистика, болгарская диаспора в Украине, лексика болгарских обрядов и праздников, хрононим.

S. I. Heorhiyeva,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Bulgarian Phylology Department,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24/26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +380487252488,

sgeorgijevamititel@gmail.com

CALENDAR RITUAL AND HOLIDAY LEXIS OF THE BULGARIANS IN BESSARABIA: FORMAL STRUCTURE AND GENESIS OF CHRONONYMS

Summary

The investigation of the calendar holidays as a factor contributing to the preservation of the ethno-cultural identity of the Bulgarians in the southern part of Ukraine is of great importance because they are primary and rich source for revealing the Bulgarian folk culture and the changes happened to it in the environment of other cultures' prepotency. Folk terminology is an expression of the national specificity of culture that is a challenge especially considering the forming of the European thought at the beginning of the 21st century. The aim of this research is to give a general idea of the chrononym calendar of the Bulgarians in Bessarabia as a part of the Bulgarian cultural anthropology, preserved in the Bulgarian Bessarabian dialects. Chrononyms often include anthroponyms of different Christian saints. They can be non-derivative, complex and word-combinations according to their structure. Mainly they are the result of transonymization. It is undoubtedly true that comprehensive and empirical data collected in the Bulgarian villages of Ukraine indicates that ethnographic and linguistic materials from the diaspora contribute to the gaps in the history of the Bulgarian spiritual culture.

Key words: ethnolinguistics, Bessarabian Bulgarians in Ukraine, Bulgarian ritual and holiday lexics, chrononym.

Надійшла до редакції 15.09.2017 р.